

Analysis of the Relations between the Sepahsalar and the Ministers of the Ghaznavid Government

Samira Ghasemirad¹ , Amir Abdulahi² , and Mahboob Mahdavian³

1. Department of History and Civilization of Islamic nations, Khoy.C., Islamic Azad University, Khoy, Iran.
Email: 2803503751@iau.ir
2. Corresponding Author, Department of History, Mak.C., Islamic Azad University, Maku, Iran.
Email: Amir.abdulahi@iau.ac.ir
3. Department of History and Civilization of Islamic nations, Khoy.C., Islamic Azad University, Khoy, Iran.
Email: Dr.m.mahdavian@iau.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 01 April 2025
Received in revised form 15 August 2025
Accepted 28 August 2025
Available online 27 September 2025

Keywords:

Ghaznavids,
Ministry,
Military Emirs,
Sultans

ABSTRACT

Objective: To analyze the competition between Turkic military commanders and Iranian ministers in the Ghaznavid rule and examine its consequences on the political and administrative structure of the empire. This research seeks to explore the dual nature of governance and the impact of this tension on the course of Ghaznavid history. This approach contributes to a deeper understanding of power dynamics in post-Islamic societies.

Method: Descriptive-analytical using primary historical sources such as Bayhaqi's history and Gardizi's works. Textual analysis and criticism were conducted based on the theoretical framework of elite competition.

Results: During the Ghaznavid period, power was held by Turkic military commanders, while Iranian ministers played a secondary and unstable role. This military dominance led to the weakening of administrative institutions, a decline in state revenues, and financial dependence on plunder-driven campaigns. This imbalance in the power structure hindered the formation of a cohesive administrative system.

Conclusions: The Ghaznavid state was an arena for the confrontation of two governance models based on the sword and the pen, resulting in political instability and reduced governmental efficiency. This confrontation illustrates an early pattern of the enduring struggle between the military and civil administration in Iranian history. This pattern challenged the nature of political legitimacy and management in Turko-Iranian empires.

Cite this article: Ghasemirad, S., Abdulahi, M., & Mahdavian, M. (2025). Analysis of the Relations between the Sepahsalar and the Ministers of the Ghaznavid Government. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (7), 1-17. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2078104.1558>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2078104.1558>

Introduction

The semi autonomous governments that were formed in Iran were initially dependent on military forces, which made the position of Commander in Chief (Sipahsalar) particularly prominent in these states. The Ghaznavid dynasty, which was established and lasted from 351 to 582 AH, emerged as a result of the efforts of Turkish military commanders, including Alptegin and Sebüktegin, who were commanders in the Samanid army and later claimed independence. In essence, the office of Commander-in-Chief (Sipahsalar) during this period combined military power and political influence to such an extent that it overshadowed the office of the Vizierate. The clashes between the Turkish military commanders (Amirs) and the Iranian viziers over the division of power led to a struggle between these two groups: the "Men of the Pen" (the Iranian bureaucrats) and the "Men of the Sword" (the Turkish military commanders). This occurred because both groups sought to dominate the other, a confrontation that sometimes resulted in the elimination of the vizier's position. As the power of these military commanders grew, they demanded a share in governance and gradually began to support regional rulers (Muluk) in whose name they could govern. Through this strategy, they aimed to exert control over both the rulers and the viziers, thereby securing their own interests and installing their chosen candidates on the throne. By examining the complex and often contradictory interactions between the "Men of the Pen" (bureaucrats) and the "Men of the Sword" (military commanders), a deeper understanding of the power structure of this era can be gained providing significant insight into the political dynamics of the period.

Method

The present study has been conducted using a descriptive analytical method with a historical approach. The necessary data were collected through library research and reference to primary and firsthand historical sources such as general histories, chronicles [Siyar-namas], and biographical compendia.

Results

The key findings of the research confirm that during the Ghaznavid period, the balance of power was systematically skewed towards the institution of the military command (Sipahsalari). This predominance originated from the military-tribal nature of the dynasty's foundation, which was established by a military commander (Alptegin). Consequently, although the Iranian viziers were essential for administering the bureaucratic and fiscal affairs of the state, they were generally placed in a secondary and reactive position. Their power was often unstable, dependent on the Sultan's support, and vulnerable to being sidelined or even killed by military coalitions. This finding indicates the domination of a militaristic culture and structure over the bureaucratic administration in this era.

Conclusions

The institution of the military command (Sipahsalari) was an influential entity in the Ghaznavid state, founded on a military basis. According to this principle, the military commander (Sipahsalar) held fundamental power and a crucial role in this government, deriving his legitimacy from the sword. Given that the influence of this office could impact the stability of governments, the power of these individuals required control. This office was consistently in relation with other power institutions, such as the vizierate. This complex relationship over power sometimes led to cooperation and at other times to rivalry.

The Ghaznavids themselves were of Turkish military origin who, under the leadership of Alptegin, a military commander, established an independent dynasty and played a key role in shaping the military-political strategies of Iranian history. Therefore, conflict between these individuals and other officeholders, including the viziers, was inevitable. In fact, to preserve their lives, viziers attempted to adopt a middle path, never positioning themselves at the peak of power, and if unsuccessful, tried to accommodate the military command. In the Ghaznavid state, the office of the vizier held importance and prestige, but with the weakening of the state, the power of the military increased, leading to tension between the vizierate and the military command. Only those viziers who aligned with the objectives of the military commanders could retain their positions. Thus, willingly or unwillingly, viziers were compelled to establish friendly relations with military commanders such as Alptegin. Given the military nature of the Ghaznavid state, the military commanders believed that the government had been founded by these individuals and that the vizier should not be considered the second person in the realm. Commanders such as Eriaq and Aseftegin removed the administrative apparatus from the hands of the "Men of the Pen." These challenges weakened the central government and ultimately, through the collaboration of centrifugal military commanders with the Seljuks, threatened the stability of this state.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

واکاوی روابط سپهسالاران با وزرا در حکومت غزنوی

سمیرا قاسمی‌راد^۱، امیر عبدالمهی^۲ ✉، محبوب مهدویان^۳

۱. گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران. رایانامه: 2803503751@iau.ir

۲. نویسنده مسئول، گروه تاریخ، واحد ماکو، دانشگاه آزاد اسلامی، ماکو، ایران. رایانامه: Amir.abdulahi@iau.ac.ir

۳. گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، واحد خوی، دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران. رایانامه: dr.m.mahdavian@iau.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی،</p> <p>تاریخچه مقاله:</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۶</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: غزنویان، وزارت، امیران نظامی، سلاطین</p>	<p>هدف: تحلیل رقابت بین سپهسالاران ترک و وزیران ایرانی در حکومت غزنوی و بررسی پیامدهای آن بر ساختار سیاسی و اداری امپراتوری. این پژوهش در پی واکاوی ماهیت دوگانه حکمرانی و تأثیر این تنش بر مسیر تاریخ غزنویان است. این رویکرد به درک عمیق‌تری از پویایی‌های قدرت در جوامع پس از اسلام کمک می‌کند.</p> <p>روش پژوهش: توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع تاریخی دست اول مانند تاریخ بیهقی و آثار گردیزی. تجزیه و انتقاد متون بر اساس چارچوب نظری رقابت نخبگان انجام شده است.</p> <p>یافته‌ها: در دوره غزنوی، قدرت در اختیار سپهسالاران ترک بود و وزیران ایرانی نقش ثانوی و ناپایدار داشتند. این غلبه نظامی گری منجر به تضعیف نهادهای اداری، کاهش درآمدهای دولتی و وابستگی مالی به یورش‌های غنیمت محور شد. این عدم تعادل در ساختار قدرت، مانعی برای تشکیل یک نظام اداری منسجم بود.</p> <p>نتیجه‌گیری: دولت غزنوی عرصه تقابل دو الگوی حکمرانی مبتنی بر شمشیر و قلم بود که به بی‌ثباتی سیاسی و کاهش کارایی دولت انجامید. این تقابل، الگوی اولیه‌ای از کشمکش دیرپای نظامیان و دیوانیان در تاریخ ایران را نشان می‌دهد. این الگو، ماهیت مشروعیت سیاسی و مدیریت در امپراتوری‌های ترکی-ایرانی را به چالش کشید.</p>

استناد: قاسمی‌راد، سمیرا؛ عبدالمهی، امیر و مهدویان، محبوب. (۱۴۰۴). واکاوی روابط سپهسالاران با وزرا در حکومت غزنوی. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم*

انسانی اسلامی، (۷)، ۴، ۱۷-۱. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2078104.1558>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2078104.1558>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

حکومت های نیمه مستقلی که در ایران تشکیل شدند در ابتدای شکل گیری متکی به نیروی نظامی بودند که از این و جایگاه سپهسالار در این دولت ها بارزتر می شود.

حکومت غزنوی که از سال ۳۵۱ تا ۵۸۲ هـ.ق تشکیل و ادامه یافت در نتیجه تلاش های سپهسالاران ترکی از جمله آلبتکین و سبکتکین که سپهسالار حکومت سامانی بوده و ادعای استقلال کردند ایجاد شد. در واقع منصب سپهسالاری در این دوره تلفیقی از قدرت نظامی و نفوذ سیاسی بود تا جایی که منصب وزارت را تحت الشعاع خود قرار می داد. برخورد امرای ترک و وزیران ایرانی بر سر تقسیم قدرت سبب کشمکش میان این دو گروه اهل قلم (دیوانسالاران ایرانی) و اهل شمشیر (سپهسالاران ترک) شد. چرا که هر دو گروه سعی داشتند بر طرف مقابل تسلط یابند که این تقابل گاه به حذف مقام وزیر می انجامید. با افزایش قدرت این سپهسالاران سهمی از حکومت را مطالبه می کردند و به تدریج به سمت حمایت از ملوکی حرکت کردند که بتوانند با نام آنان حکومت کنند تا بتوانند از این طریق هم بر حاکمان و هم بر وزرا تسلط داشته باشند و خواسته هایشان را بر تخت نشانند. با بررسی تعامل پیچیده و بعضاً متضاد میان "اهل قلم" (دیوانسالاران) و "اهل شمشیر" (سپهسالاران) درک عمیقی از ساختار قدرت در این دوره حاصل می شود؛ که داده های حاصل مسبب عمیق سیاسی در این دوره است.

پیشینه تحقیق

تحقیق درباره غزنویان محدود است، اما موضوع حاضر و مسئله و سؤال های مطرح شده در این مقاله، به دلیل کمبود منابع به صورت جدی مورد توجه غزنوی پژوهان نبوده است. پژوهش ها در این زمینه محدود به چند مورد هست. مقاله «**فروپاشی ساختار قدرت غزنویان**» (پرگاری، ۱۳۸۲: ۴۳-۶۶) نوشته صالح پرگاری که راجع ساختار قدرت غزنویان و بحران جانشینی در این دولت بحث کرده است. مقاله دیگری با عنوان «**ساختار و عملکرد سپاه غزنویان**» (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۵۲-۱۱۵) نوشته اسماعیل حسن زاده که به طور محدود راجع به عملکرد سپاه غزنوی در این دولت و مراتب نظامی سپهسالار بحث کرده است. تحقیقی دیگر با عنوان «**شخصیت ها و گروه های حاکم در عصر غزنوی**» (موسوی، ۱۳۷۸: ۵۹-۵۲) نوشته زهره موسوی که درباره حکمرانان، اهل قلم، درباره و درگاه و اشاره مختصری درباره مقام سپهسالاری و اهمیت آن ارائه داده است.

در این زمینه این دولت پایان نامه ای با عنوان «**ساختار نظامی حکومت غزنویان**» (فاطمه جققی، ۱۳۹۰) به راهنمایی (دکتر غلامرضا منتظری) نوشته شده است. این رساله درباره نحوه سازماندهی سپاه در این دوره و اشارات مختصری به شورش برخی از سپهسالاران در این دوره کرده است.

کتاب جیلانی جلالی با عنوان **غزنه و غزنویان** (جلالی، ۱۳۸۸) علی رغم نقش سپهسالاران در این دولت اشارات مختصری به دسته بندی سپهسالاران در این دولت پرداخته است.

جایگاه امیران نظامی در دربار غزنوی

در تاریخ ایران سپهسالاران به عنوان نهاد کلیدی در ساختار سیاسی و نظامی حکومت ها نقش اساسی در فرایند همگرایی و واگرایی ایجاد کرده اند. این همگرایی به واسطه اتحاد سپهسالاران با دیگر نهاد ها بود و واگرایی ناشی از منافع متضاد بود.

براندازی حکومت های ضعیف و برپایی حکومت های جدید اغلب با کمک سپهسالاران صورت می گرفت. این واقعیت نشان می دهد که حکومت ها به نظامیان نیاز مبرمی دارند و بدون آن ها، ثبات و استمرار قدرت سیاسی به چالش کشیده می شود. از این رو، دولت ها برای تضمین بقای خود نیازمند ایجاد ساختارهای مناسب برای نهاد نظامی بودند؛ چرا که سپاه یکی از ارکان اساسی اجتماع و حکومت ها محسوب می شود. سپهسالاران نه تنها به عنوان نیروی نظامی، بلکه به عنوان بازیگران اصلی در عرصه سیاست نیز عمل کرده اند. تعاملات و روابط آن ها با دیگر نهادهای حکومتی و اجتماعی همواره تأثیر عمیقی بر سرنوشت حکومت ها داشته است.

حکومت‌ها وقتی قدرتمند بودند که عملکرد سپهسالاران بر اساس خواست شخصی فرمانروا بود (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۷). از قرن سوم هجری در بین‌النهرین تعداد ترکان در خدمات نظامی و مناصب رهبری افزایش یافت؛ که از این طریق زمینه برای تأسیس سلسله‌های ترک تبار مانند غزنویان فراهم شد (اشپولر، ۱۳۸۴: ۱۰۳). تکوین ساختار قدرت غزنویان زمانی بود که سبکتکین در سال ۳۶۶ ه.ق. به‌عنوان سپهسالار، هجوم سخت ابوعلی انوک^۱ را به شهر غزنه (در خارج از این شهر) دفع کرد و با شماری اسیر و غنائمی از جمله، دو فیل، به شهر بازگشت (جوزجانی، ۱۳۴۲: ۲۲۷). سپاهیان که شمار آن‌ها حدود پانصد تن بود به گرد وی اجتماع کردند و او را به‌عنوان حاکم و فرمانده خویش به جای تکین برگزیدند (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۳۳).

حکومت‌های نیمه مستقل امپراتوری اسلامی در ابتدای شکل‌گیری‌شان متکی به نیروی نظامی بودند و از این طریق خود را در رأس هرم قدرت قرار می‌دادند. از آن‌رو نقش و جایگاه تعیین‌کننده‌ی نیروهای نظامی در این حکومت‌ها بارزتر می‌نمود. قدرت نظامی این افراد و دخالت در امور سیاسی توازن قدرت را به نفع نظامیان تغییر می‌داد که منجر به تضعیف حکومت مرکزی و بی‌ثباتی سیاسی می‌شد و در حکومت‌هایی همچون غزنوی که مبتنی بر قدرت نظامی بودند تعادل میان قدرت نظامی و سیاسی امری چالش برانگیز بود. نفوذ سپهسالاران در امور دیوانسالاری و دخالت در امور اداری باعث تضعیف جایگاه وزرا می‌شد. چنانچه کتاب قابوس‌نامه که در عهد غزنوی توسط کیکاووس بن اسکندر تألیف شده است، هنوز جایگاه سپهسالار دارای قرب و منزلت در نزد غزنویان بوده که یک باب به آن اختصاص داده شده است. البته از جمله سپهسالاران سامانی، البتکین و سبکتکین بودند که از مؤسسان سلسله غزنوی می‌باشند و همچنین سلطان محمود نیز خود به این منصب دست‌یافت (شاهین و همکاران، ۱۳۹۵: ۶). سلاطین دولت غزنوی امرای [نظامی] دولت‌های قبلی ایرانی بودند که با خیانت به صاحبان خود توانستند چند قرن در ایران حکومت کنند (طوسی، ۱۳۴۷: ۱۵۰). زمانی که خراسان تحت سیطره سامانیان بود، غلامان ترک، به مانند سایر نقاط شرق اسلامی، امیران نظامی دولت‌ها به شمار می‌رفتند (فرای، ۱۳۹۴: ۱۴۳). این افراد از راه خوش‌خدمتی در ردیف اشراف نظامی درآمدند (گران‌توفسکی، ۱۳۹۵: ۱۹۹). برخی از آن‌ها بر اثر ذکاوت و زیرکی که داشتند نفوذ زیادی به دست آورده بودند و سال‌ها در محلی به خدمت مشغول بودند، در پی استقلال برآمدند (جعفریان، ۱۳۷۷: ۲۱۵). به‌طوری که هر وقت حکومت مرکزی سست می‌شد این فرماندهان ترک بی‌درنگ قدرت را در دست می‌گرفتند (فرای، ۱۳۹۴: ۱۴۳). استخدام ترکان در ایران دوره‌ی میانه و در تشکیل دولت‌های مستقل در ایران به‌خصوص از دوره‌ی سامانی به بعد موجب ترقی این افراد و رسیدن تا منصب سپهسالاری شد. به تدریج حکومت و سپهسالاری به دست ترکان و مخصوصاً به حکومت رسیدنشان شد؛ مانند حکومت غزنویان که توسط البتکین بنا شد که خود سپهسالار دستگاه سامانی بود؛ اما برعکس دیوانسالاری در دست ایرانیان قرار داشت. این امر سبب کشمکش و درگیری در میان اهل قلم (دیوان‌سالاران) و اهل شمشیر (سپهسالاران) یا برخورد امرای ترک با وزرای ایرانی در طول تاریخ ایران شد (همان، ۱۳۹۴: ۱۵۹/۴). روایت غزنویان، با یکی از این سرداران ترک به نام البتگین که سپهسالار خراسان بود آغاز شد (جعفریان، ۱۳۷۷: ۲۱۵). وی از مرتبه غلامی به مقام‌هایی چون ریاست دربار سامانی و سپهسالاری و امارت خراسان دست‌یافت. منصور سامانی از وی با عنوان گرگ پیر یاد کرده و همیشه از قدرت وی وحشت داشت. (فروزانی، ۱۳۸۷: ۴۸). وی در زمان امیر نوح به مقام حاجب بزرگ دربار سامانی گماشته شد و در زمان امیر عبدالملک به‌عنوان حاجب بزرگ رسید. استیلای روزافزون وی بر دربار باعث ناخرسندی عبدالملک از وی شد. چون عبدالملک حضور وی را در دربار خویش مخاطره‌آمیز می‌دانست برای جلب رضایت وی فرمان داد سپهسالاری خراسان یعنی مهم‌ترین مقام نظامی در حکومت سامانیان که با امارت خراسان توأم بود به وی واگذار گردد. ابومنصور عبدالرزاق از مقام سپهسالاری خراسان برکنار و البتکین به‌عنوان سپهسالار و حاکم خراسان وارد آن ولایت شد. وی در غزنه موفق به تشکیل حکومتی بزرگ گردید و بدین ترتیب از مقام سپهسالاری به تشکیل حکومت ناآل آمد. بنابراین غزنویان از حال و هوای انقلابات دربار سامانی ظهور کردند (همان، ۱۳۸۱: ۴۹).

«نسب غزنویان به سربازان مزدور ترکی می‌رسید» (هولنت، ۱۳۸۰: ۲۰۸). اقدام البتگین به تشکیل حکومت، باعث خشم امیر منصور سامانی گردید و یک سپاه به سپهسالاری ابوجعفر به غرض خلع البتگین به غزنه فرستاد؛ اما چون این لشکر گران از مقابل البتگین به هزیمت رفت امیر منصور برای دفع حوادث ناگوار مصلحت را چنین دید که با البتگین صلح نموده و حکمرانی قلمرو مفتوحه‌اش را به او بدهد (جیلانی جلالی، ۱۳۸۸: ۳). خراسان به علت موقعیت خوب همیشه عامل درگیری بین سپهسالاران بود. امری که بین محمود و

۱. ابوعلی انوک (لاوبک) فرزند ابوبکر انوک بود و چون البتکین شهر غزنه را از دست این خاندان خارج ساخت، آن‌ها هر از چندی برای دست یافتن به این شهر، با حکمرانان ترک به جنگ می‌پرداختند.

بکتوزون سپهسالار ترک صورت گرفت که در نهایت محمود غزنوی بر بکتوزون الب آمده و خراسان را ضمیمه قلمرو غزنویان کرد (فرای، ۱۳۹۴: ۱۴۸). محمود غزنوی جانشین سبکتکین یک رهبر سیاسی و نظامی مقتدر و با اقتدار بود (اشپولر، ۱۳۸۴: ۱۲۸). او سرداری است که به واسطه تاکتیک هایش سپاهیانش روحیه جنگجویی داشتند (استانلی، ۱۳۶۳: ۲۵۶). محمود غزنوی یک سیاست متفاوت را در برابر سپهسالاران از جمله "ایاز" در پیش گرفت. با فرستادن این افراد به جنگ در هندوستان هم خواست این افراد را مشغول نگه دارد تا فرصت شورش نیابد و هم با به دست آوردن غنائم سپاه را بهره‌ور کند. (اقبال، ۱۳۸۷: ۳۴۹).

محمود حکومت ولایات مهم را بین سرداران خود تقسیم کرد و "اریاق" با لقب حاجب در نتیجه ابراز شجاعت و شهامت در محاربه در نقاط مختلف انجام می داد از طرف سلطان محمود به مقام سپهسالاری کل عساکر هندوستان رسید؛ وی همیشه همراه سلطان محمود بود و بیشتر کارهای سلطان محمود به دست او انجام می شد. اما در چند سال آخر سلطان محمود قصد طغیان کرد و پس از فوت محمود خودسرتر شد (پرویز، ۱۳۵۱: ۵۶). در واقع محمود و پسرش مسعود غزنوی در مواقع جنگ یا حتی مرگ وزیر با سپهسالار مشورت می کردند (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۸). یکی از شورش های دوران محمود شورش ترکانان در سرخس بود. وی گروهی از لشگریان را به سرداری ابوسعید بن عبدالعزیز به سرکوب این شورش روانه کرد. وی بر ترکانان حمله برده و آنان را وادار به عقب‌نشینی کرد. سپس سلطان محمود با کاستن از نفوذ طبقه نظامی و زمین دار نقش مهمی در بر آمدن سلجوقیان داشتند (رضایی، ۱۳۷۸: ۱۳۴). پس از درگذشت محمود نقش سپهسالاران در انتخاب جانشین پر رنگ تر شد. وقتی محمود غزنوی درگذشت پسرش مسعود در اصفهان بود (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ۵۶۴۶/۱۳-۵۶۴۵). پس از محمود پسرش محمد، به کمک سپهسالاری به نام "ابوعقوب یوسف بن ناصرالدین" [عموی محمد و سپهسالار خراسان] رسید. وی "بوسهل حمدوی" را نیز هم به وزارت برگزیده بود و خودش نیز به طرب و خوش کامی مشغول بود. همین عوامل باعث شد عده زیادی از غلامان سرایی که جنگجویان ترک بودند به تحریک ایاز و "علی دایه" از امراء محبوب دربار سلطان محمد را رها کردند و همراه سرکردگان خویش رو به درگاه سلطان مسعود نهادند. «امیر ایاز با لشگریانش تمایل به مسعود داشتند» در جنگ مقابل این دو سپهسالار محمد توانست مقاومت کند و شکست را قبول کرد (گردیزی، ۱۳۶۳: ۴۱۹)؛ و بدین ترتیب «مسعود بدون آنکه با مقاومتی روبه‌رو شده باشد در هرات به سلطنت نشست» (زرین کوب، ۱۳۸۸: ۲/ ۲۵۱-۲۵۰).

مسعود به سمت خراسان رفت و یکی از یارانش را همراه سپاهی در اصفهان به جانشین گذاشت؛ اما بر جانشین وی شوریدند. مسعود برگشت و اوضاع را آرام کرد و دوباره به نیشابور رفت (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ۴۶۴۶-۵۶۴۵). یکی از اشتباهات بزرگ مسعود بد رفتاری با سپهسالاران از جمله ینالتکین بود که این بد رفتاری باعث شورش و عصیان این سپهسالاران می شد که دوباره مسعود را مجبور می کرد لشگری به فرماندهی سپهسالار دیگر برای دفع شورش بفرستد و باعث دشمنی بین سپهسالاران می شد و این افراد به جای پرداخت به امور مملکت مشغول درگیری باهم می شدند (فرای، ۱۳۹۴: ۱۴). یک ناحقی دیگر که در حق سپهسالاران محمود توسط مسعود انجام شد و باعث شورش و سرکشی این افراد شد، مورد مؤاخذه یا کشتن این افراد بود. از جمله این افراد آلتونتاش سردار لشگر سبکتکین بود. "احمد ینالتکین" از دیگر این سپهسالاران بود که مصادره اموالش باعث شورش او شد (استرآبادی، ۱۳۸۷: ۱/ ۶۶۵). با این حال اما مسعود به سپهسالاران خود ارج می نهاد و در امور لشگری با آنان مشورت می کرد. از جمله سپهسالارانی که مورد توجه بود سپهسالار "غازی" بود که بسیار مورد اکرام بود. آنچه او را به سپهسالاران بدگمان میکرد این بود که از سپهسالاری تا بر تخت شاهی نشستن راهی نیست کاری که پدرش محمود سپهسالار سامانیان کرده بود (موسوی، ۱۳۷۸: ۷-۸). از جمله سپهسالاران بزرگ این دوره علی قریب، علی دایه، سیاشی، امیر نصر و امیر یوسف بودند که این افراد را فردی به نام کدخدا به‌عنوان یک عامل مخفی درباری، یاری می داد که این جایگاه نزد سپهسالار عزیز بود و در عزل و نصب سپهسالار نظر این فرد الویت داشت. علاوه بر این کارهای سپهسالار را نیز به دربار گزارش می کرد (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۹-۱۱۷).

این امرا هم در مقابل رفتارهای مسعود برای اطلاع یافتن از امور دربار پادشاهان همیشه جاسوسانی از غلامان ترک در دربار پادشاهان داشتند تا از نیات و تصمیمات سلطان‌ها باخبر باشند (پرویز، ۱۳۵۱: ۴۶). از سال ۴۲۵ هجری به تدریج قدرت امرا در دولت غزنوی زیاد شد. در این سال ما با شورش یکی از سرداران محمود به نام "اکین بن سوربل" روبه‌رو هستیم؛ که شورش وی با سرکوبش توسط یکی از امرای دیگر به همراه مسعود خاتمه یافت (رضایی، ۱۳۷۶: ۶۹۲). مسعود بسیاری از سپهسالاران خود را به جرم خیانت دستگیر کرد که

باعث شد همه در فرمانروایی او هم سخن شوند (بن اثیر، ۱۳۶۷: ۱۳/۵۶۴۵). در صورت تکرار اشتباهات مسعود سپهسالاران را دستگیر و افراد دیگری را بر سر کار می آورد. کاری که وی با سباشی در جریان شکست از سلجوقیان کرد. وی را به درگاه نپذیرفته و او را به دلیل تباہ ساختن سپاهیان بر کنار کرد (همان، ۱۳/۵۷۳۰).

حکومت غزنوی برای کاهش قدرت سپهسالاران و عدم پیوستگی عاطفی سعی می کرد برای هر قوم فرمانده نظامی غیر قومی تعیین کند. که این تنوع قومی به شکل گیری ائتلاف ها و تضادهای جدید منجر شد و این عدم قرابت باعث ناکارآمدی این دولت، عدم ثبات حکومت و افزایش سپهسالاران مرکزگریز شد. انتصاب ابوالحسن عراقی از این نوع انتصابات بود که باعث بر هم ریختگی سپاه و عزل وی شد. چرا که باهم منافع مشترک نداشتند (بیهقی، ۱۳۷۴: ۱۲۵). به دلیل تعدد قومیتها در میان سپهسالاران این دولت هر سپهسالار بر اساس منفعت قومی^۱ در حمایت یک سلطان درمی آمد. گاه اراکان دولت فدای سوءظنهای سلاطین و تسویه حسابهای هواداران می شد. از جمله امیر یوسف، سپهسالار اریاق، آسگتکین غازی سپهسالار ترک در این توطئهها تباہ شدند. در دولت غزنوی نیز برخورد دائم بین عناصر لشگری و کشوری گاه به اختلافات طولانی منجر می شد که اگر با عزم و اراده سلطان به تعادل نمی انجامید دولت را دچار تجزیه می کرد. (زرین کوب، ۱۳۸۸: ۲/۲۶۸-۲۵۳) با شورش هر سرداری سلطان غزنوی جای این افراد را عوض می کرد. (باسورث، ۱۳۸۱: ۹۸) گاه اختلافات مناطق تحت حکومتی سپهسالاران به دربار غزنه نیز منتقل می شد همان گونه که در عصر محمود غزنوی خرده حسابهای بخارا و اختلافات بین وزرا و سپهسالاران به دربار غزنه نیز کشیده شد و محمود غزنوی وزیر ابوالعباس اسفراینی را به تحریک یکی از امراء علی خویشاوند پس از چندین سال خدمت به قتل رساند. (زرین کوب، ۱۳۸۸: ۲/۲۶۹-۲۷۰)

یکی دیگر از اشتباهات دولت غزنوی در مورد منصب سپهسالاری موروثی کردن این منصب بود. این امر باعث شد سپهسالاران بعدی قابلیت لازم سپهسالاران قبلی را نداشته باشند و به علت موروثی بودن قدرتی بر این منصب نداشته باشند چرا که این منصب به راحتی از پدر به پسر رسید. وقتی هم که مسعود غزنوی از سپهسالار خراسان خواست به مقابله سلجوقیان برود وی گفت: "کار ایشان زیادت از آن است که به من بنده کفایت شود، تا با ایشان مقاومت توانم کرد" (رشیدالدین، ۱۳۶۳: ۱۰).

گرایش به مرکزگرایی سپهسالاران نیز تحت تأثیر رفتار استبدادی سلطان و توطئه چینیهای درباریان قرار داشت. این عوامل نه تنها به تضعیف اقتدار سلطنت کمک می کردند، بلکه موجب می شدند که غلامان و سپهسالاران به دنبال ایجاد قدرت مستقل خود باشند. در نتیجه، این وضعیت نه تنها به تضعیف قدرت مرکزی انجامید، بلکه موجب شکل گیری رقابت های داخلی و بحران های سیاسی نیز گردید.

جایگاه وزیران در دربار غزنوی

ساختار سپهسالاری باید در تعامل با ساختارهای دیر اجتماع از جمله وزارت هماهنگی داشته باشد تا احتمال موفقیت حکومت بیشتر و کارکردهای آن ضعیف نباشد. در عصر میانه ایران عنصر نظامی در دیوانسالاری کشوری نقش ثانوی را بر عهده دارد؛ اما مداخله روزافزون صاحب منصبان نظامی در کار دیوانی این موقعیت را دچار تغییر کرد. وزیر برای حفظ مقام خود ناچار به جلب رضایت امرای نظامی بود. وزرای کاردان به تدریج با ترس از قدرت نظامی امیران از پذیرش منصب وزارت سر باز می زدند.

جایگاه وزیر در این دوره در ایران همیشه جایگاهی بینابین را شامل می شد. تقسیم قدرت میان عناصر قدرت در قالب امرای نظامی و وزرا که نمایندگان حوزه نظامی و سیاسی بودند، در عصر میانه ایران مورد پذیرش بود. در این دوره «منصب وزارت نیز شغل پراهمیتی بود. وزیر در رأس همه اهل قلم قرار داشت و اگر بسیار قدرتمند بود می توانست فرماندهی سپاه در میدان های جنگ را نیز در دست خود نگه دارد» (بارتولد، ۱۳۵۲: ۱/۴۹۳). وزیر پس از سلطان در تدبیر امور نظامی از اهمیت بی اندازه ای برخوردار بود. هر چند وزیر در عزل و نصب های نظامی دخالت نمی کرد اما از آنجا که مورد مشورت سلطان قرار می گرفت نقش اساسی ایفا می نمود. همچنین وی در شورای جنگ برای تعیین فرمانده سپاه، تعداد نیروی نظامی و صاحب اختیار بود (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۱۸-۱۱۷). نظر وزیر در تدابیر نظامی از اهمیت بسزایی برخوردار بود و برای اینکه سپهسالاران را علیه خود تحریک نکند مستقیماً در سلسله مراتب نظامی دخالت نمی کرد. اما

۱. سپهسالاران قوم هندی قابل اعتماد تر از سپهسالاران سایر قوم ها از جمله ترک ها در این دولت بودند. (باسورث، ۱۳۸۱: ۱۰۷)

تبحر وی در امور نظامی منصب وی را در برابر سپهسالار تقویت می کرد. اما رقابت ها و دسیسه های نا به جای افراد بر سر این منصب باعث تزلزل موقع وزارت شد (همان، ۱۳۸۵: ۱۱۹-۱۱۸).

به تدریج در حکومت غزنوی وزرا یکی از عوامل درگیری بین حکمرانان و سپهسالاران شدند. چرا که سپهسالاران در اوج بودن وزرا را نمی خواستند و تمایل داشتند حکمرانان در انتخاب وزیر با این افراد مشورت کنند. امری که در دوره فرمانروایی مسعود اتفاق افتاد و وزرا یکی از عوامل درگیری بین مسعود با سپهسالارانش شد. سپهسالاران در اوج بودن دو قدرت باهم را نمی خواستند (صدرالدین حسینی، ۱۳۸۲: ۱۳۳-۱۳۴). سردمداران این امر امیر یوسف سپهسالار و بکتغدی سالار غلامان بودند (جیلانی جلالی، ۱۳۸۸: ۲۶).

چالش های بین روابط دو منصب سپهسالار و وزیر در دولت غزنوی

امور سیاسی و نظامی در دولت ها همیشه همراه قدرت مطرح می شوند. در این پژوهش از امر سیاسی با عنوان "اهل قلم" و از امر نظامی با عنوان "اهل شمشیر" یاد می شود. در تاریخ همواره جدالی دیرینه میان قلم و شمشیر وجود داشته است. در این بازی قدرت قلم و شمشیر دو روی یک سکه بودند و تعاملی که بین این دو وجود داشت همیشه مسالمت آمیز نبود. درست است که «کشور با شمشیر و قلم اداره می شود» (بن طقطقی، ۱۳۹۸: ۶۶). اهل قلم و اهل شمشیر دو رکن اصلی و اساس حکومت ها همیشه در تعامل یا تقابل با هم بر اساس منافع خود تعریف شده اند. یکی از اهداف حکومت ها ایجاد یک مرز مطمئن می باشد که برای تحقق این امر سیاست به نظامیان متکی می شود. اینجاست که اهل شمشیر مفهوم قدرت را در دست می گیرند که این افراد موجودیت حکومت ها را تضمین می کنند و در این موجودیت به دنبال یک جایگاه مطمئن در قدرت برای خود هستند. در جوامعی مانند حکومت غزنوی که از طریق نظامی گری حکومت را به دست گرفته بودند، فرماندهان نظامی^۱ از نفوذ بیشتری برخوردار بودند که موقعیت آنان را در برابر دیوانسالاران تقویت می کرد (عضدانلو، ۱۳۸۴: ۳۷۳). در هر دوره مقام وزارت و سپهسالاری دائم در کش و قوس بود که مقام وزارت ابتدا دارای اهمیت و اعتبار بوده و به تدریج که افول دولت ها نزدیک می شد، قدرت نظامیان افزایش پیدا کرده و مقام وزارت ضعیف می شد که این امر باعث تنش بین وزرا و امیران نظامی می شد و توطئه و کشمکش را بین امیران نظامی و وزرا افزایش میداد. فقط وزرایی می توانستند در مقام وزارت بمانند که در مقابل سپهسالاران سکوت پیشه می کردند. با بررسی تعامل پیچیده و متضاد میان اهل قلم و اهل شمشیر درک عمیقی از ساختار قدرت حاصل میشود (بنداری، ۱۳۵۶: ۱۸۷).

در مورد اولویت و افضل بودن اهل قلم و اهل شمشیر همواره اختلاف وجود داشته است؛ گروهی بر آن اند که باید قلم بر شمشیر چیره باشد و در تأیید نظر خود گفته اند که قلم را شمشیر نگاهداری می کند و در این صورت شمشیر به منزله نگاهبان و خدمتگزار قلم است و جمعی معتقدند که باید شمشیر بر قلم چیره باشد و چنین دلیل آورده اند که «قلم خدمتگزار شمشیر است زیرا قلم روزی صاحبان شمشیر را تحصیل می کند، پس در این صورت به منزله خادم شمشیر است. بعضی هم گفته اند هر دو باهم مساوی هستند و هیچ یک از دیگری بی نیاز نیست» (بن طقطقی، ۱۳۹۸: ۶۶).

به گفته ابن خلدون «شمشیر و قلم هر دو از ابزار و وسایل خدایگان دولت است که در فرمانروایی خویش از آنان یاری می جستند. ولی در آغاز تشکیل دولت و هنگامی که هنوز ارکان دولت پایه های فرمانروایی را استوار نساخته اند نیاز پادشاه به شمشیر از قلم بیشتر است؛ اما شمشیر در پایان دولت هم که عصبیت آن رو به ضعف و زبونی می رود بیش از قلم مورد نیاز دولت است و همان طور که در آغاز تشکیل آن به خداوندان شمشیر اتکا می کند و از آنان یاری می جوید در این مرحله هم برای تقویت کردن دولت ناچار است شمشیر را تکیه گاه خود سازد؛ بنابراین شمشیر در هر دو مرحله آغاز و پایان دولت بر قلم مزیت دارد و خداوندان شمشیر در این دو مرحله شکوه مندتر هستند و اقطاع پربهتری به چنگ می آورند؛ اما در اواسط دولت سلطان و خدایگان تا آن حدی از شمشیر بی نیاز می شوند زیرا او در این مرحله در تشکیل دادن دولت کامیاب شده و فرمانش در همه جا نفوذ یافته است. در این مرحله یاری گر او قلم است و در اینجا دیگر شمشیر نیاز نیست مگر آنکه غائله ای در کشور روی دهد که به شمشیر نیاز باشد از این رو در این مرحله خداوندان قلم به پایگاه بلندی نائل می شوند و ثروت بیشتری به دست می آورند» (ابن خلدون، ۱۳۸۲: ۱/ ۴۹۰-۴۹۲). امرای نظامی همان گونه که وزیران را روی کار می

آوردند به راحتی نیز این افراد را کنار می گذاشتند. وزرا خواسته یا ناخواسته مجبور به ایجاد یک رابطه دوستانه با امرای نظامی بودند. به مانند همکاری "ابوعلی بلعمی" و "البتکین" که هیچ کاری را بدون مشورت هم انجام نمی دادند؛ اما پیش می آمد که اگر وزیر و سپهسالاری با هم مخالفت می ورزیدند نیروی خود را صرف نابودی هم می کردند. این کشمکش دولت ها را به سمت سقوط پیش می برد. چون هدف هر دو گروه کسب قدرت برای سلطه بر هم بود. علاوه بر این وزرا و دیوان سالاران برای ماندگاری و جلوگیری از کاهش اقتدار به نوعی مجبور بودند تحت امر امرا باشند (گردیزی، ۱۳۶۳: ۳۵۴).

در دوره غزنویان اگرچه سپهسالاری به دست ترکان افتاد که از دوره سامانی وارد دستگاه حکومتی ایرانی شدند اما دیوانسالاری در دست ایرانیان بود. همین امر سبب کشمکش میان اهل قلم و اهل شمشیر در ایران دوره میانه شد (فرای، ۱۳۹۴: ۱۵۹/۴). نمونه این امر را در طرفداری از حاکمان می توان مشاهده کرد. همان طور که امیر ایاز به دلیل اثبات قدرت خود متمایل به مسعود غزنوی بود (گردیزی، ۱۳۶۳: ۴۱۹). و در مقابل او امیر یوسف سپهسالار و سالار علی قریب علیه مسعود غزنوی بودند چرا که در طلب قدرت زیادی بودند (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۴۱۸). با این حال در این دولت سپهسالار با مشورت بزرگان حکومتی به ویژه وزیر انتخاب می شد که در این انتخاب مناسبات نیز تاثیر گذار بودند. از جمله امیر نصر و امیر یوسف که پسران سبکتکین بودند و با علی قریب که از خاندان سلطنتی بود (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۲۰). وزیر این اختیار را داشت که در امور نظامی حتی در عزل و نصب سپهسالاران نیز دخالت کند چرا که از نظر سلطان وی شخص دوم مملکت به حساب می آمد. این امر حسادت سپهسالاران را تحریک می کرد که این افراد عقیده داشتند حکومت به دست آنان بنا می گردد (عقیلی، ۱۳۶۴: ۱۶۴). از جمله این افراد سپهسالارانی چون اریاق و آسفتکین بودند گاه قزلبانی کینه سلطان شده و منصب سپهسالاری از این افراد گرفته می شد و همین عامل باعث شورش های تهاجمی سپهسالاران علیه سلطان می شد (باسورث، ۱۳۸۱: ۱۰۷).

در بررسی چالش های بین این دو منصب مواقعی که حکومت مرکزی ضعیف شده و قدرتش کاهش می یافت، نظامی گری افراطی بر اهمیت اهل شمشیر می افزود و به تدریج دیوانسالاری را به دست گرفته که این امر به نوبه خود باعث خارج شدن مشاغل دیوانسالاری از دست اهل قلم شد که این امر قدرت وزرا را کاهش داد (بوئل، ۱۳۸۰: ۲۲۱/۵-۲۲۰). این افراد به تدریج از ملوکی حمایت می کردند که بتوانند با نام آنان حکومت کنند و از میان مأمورین دیوانسالاری هر که را بخواهند تغییر یا برکنار کنند (همان، ۲۶۷/۵). از جمله این افراد می توان به امیر یوسف سپهسالار و سالار علی قریب که از امیران نظامی دوره مسعود بودند که با کم شدن قدرت حاکمیت مرکزی علیه مسعود و دستاورد شورش کردند (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۴۱۸). گاهی هم این سپهسالاران به دشمنان حاکمیت مرکزی پناه می بردند کاری که ارسال جاذب سپهسالار کرده و به حکومت سلجوقی پناهنده شد (فرای، ۱۳۹۴: ۱۶۴). راهکاری که دولت غزنوی از ترس افزایش قدرت سپهسالاران و نظارت بر عملکرد این افراد به کار برد، انتخاب یک کدخدا و اعزام وی همراه سپهسالار به منطقه حکومتی او بود. در واقع کدخدا به عنوان جاسوس مخفیانه رفتارهای سپهسالار را به دربار گزارش می داد. گاه بین این دو فرد اختلاف پیش می آمد مانند روابط ابوالحسن علی قاضی با احمد بنالتکین سپهسالار هندوستان که کدخدا نامه ای به وزیر احمد بن حسن میمندی نوشت و وی در جواب گفت: «تو کدخدا هستی، تو را به سالار و لشگر چه کار» از این جواب وزیر چنین استنباط می شود که وزرا از ترس شورش های سپهسالاران و برای حفظ جان خود سکوت را ترجیح می دادند برای اینکه میمندی می دانست در صورت میدان دادن به قاضی نمی تواند جلوی شورش بنالتکین را بگیرد (حسن زاده، ۱۳۸۵: ۱۲۲). از دوره مسعود غزنوی سپهسالاران با تحلیل دو شمشیر در یک نیام نمی گنجد قدرت وزیران را به چالش بردند. سردمداران این دیدگاه سپهسالاران مرکز گریز امیر یوسف سپهسالار و بکتغدی بودند (جیلانی جلالی، ۱۳۸۸: ۲۶). مسعود یکی از سپهسالاران مرکز گرای خود به نام سباسبی^۱ تکین را به تنبیه این افراد فرستاد. اما سباسبی از جنگ با این افراد خودداری کرده و سپاهش پراکنده شد (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۴۱۸). این امر باعث شد مسعود از عملکرد این سپهسالار ناراضی باشد. اما بر عکس دیوانسالاران و وزیران، سباسبی را تایید میکردند. چرا که در جهت مخالفت وزرا حرکت نمی کرد. اما با وجود دعوای دیوانسالاران از وی، این فرمانده با شکست سختی که از ترکمانان خورد بخش اعظم خراسان به دست سلجوقیان افتاد و قحطی و گرسنگی بزرگ ترین مشکل سپهسالاران غزنوی شد. سپهسالاران مرکز گریز همچون آکین بن سوربل با شرایطی که ایجاد کردند مقدمات شکست مسعود را

فراهم کردند (ستارزاده، ۱۳۸۴: ۳۳). مسعود وقتی به حکومت رسید "ابوالقاسم احمد بن حسن میمندی" وزیر را که پدرش به زندان افکنده بود آزاد ساخت و وی را به جای حسنک به وزارت منصوب کرد (اشپولر، ۱۳۷۳: ۲۷۱/۱). سلطان مسعود در اثنای محاربات ترکمانان خود قشون خود را سالاری کرد و به نصایح میمندی و "احمد عبد الصمد" گوش نمی کرد و کارها را به رأی خود می راند و به این جهت "سالار علی قریب" و "اریاق احمد ینالتگین غازی" سپهسالار، "امیر یوسف" سپهسالار و "بیکتدی" سالار غلامان سرای ضایع می شوند. لشگرهای ناراضی و بازماندگان سالاران با پسر "ارسلان جاذب" و عده‌ای از غلامان گردنکش سلطانی به قشون "بیغو داود" و "طغرل سلجوقی" پناه می برند و شجاع ترین لشگر ترکمانان را تشکیل می دهند. "سبکتکین" سپهسالاری بود که در حال اقتدار خویش و ضعف سامانیان به آن‌ها به دیده احترام می نگریست. چنان‌که وی در آوان طغیان "ابوعلی سیمجوری" و "فایق" علیه امیر نوح سامانی از شاه درمانده سامانی حمایت نموده و مخالفین او را شکست فاحشی داده و قشون یاغی را سرکوب نمود. امیر نوح به جایزه این معاونت به سبکتکین لقب "ناصر الدوله" و به امیر محمود که در آن غائله هنرهای نمایان حربی از خود نشان داده بود لقب "سیف الدوله" و سپهسالاری خراسان عنایت کرد (جیلانی جلالی، ۱۳۸۸: ۵۰-۲۶). در سال ۴۳۲ هجری قمری وزیران مسعود برای کاهش قدرت سپهسالاران و هم دست نشدن این افراد با سلجوقیان از او خواستند به امور خراسان بیشتر بپردازد. وی سپاهی به فرماندهی بزرگ ترین سالارش سبایشی به خراسان فرستاد (بن اثیر، ۱۳۶۷: ۵۷۲۶/۱۳). برخی از وزرا نیز به پیشرفت کار اریاق که از سپهسالاران معرف عساکر هندوستان بود، حسادت و دشمنی ورزیده و خواستار زوال ایشان شدند. مسعود هم بر اثر گفتار این جماعت در حق اریاق بدگمان شده و در صدد توقیف او برآمد. وزرا با این اعمال سعی داشتند قدرت سپهسالاران را در حکومت کاهش دهند. با توجه به قدرت سپهسالاران و علاقه به تصاحب قدرت درگیری میان آنان و وزرا اجتناب ناپذیر بود. این رقابت بیشتر با کنترل منابع و یا حمایت از شاهزادگان صورت می گرفت. سپهسالاران به راحتی علیه وزرا ائتلاف تشکیل می دادند و باعث بی ثباتی و آشفتگی می شدند (پرویز، ۱۳۵۱: ۵۶). رقابت میان سپهسالاران و وزرا برای کسب قدرت موجب بی ثباتی و جنگ های داخلی شد. این وضع فرصت را برای مداخله قدرت های خارجی فراهم کرد. افزایش قدرت سپهسالاران و پناه بردن این افراد از جمله ارسلان جاذب به حکومت سلجوقی باعث ضعف و در نهایت سقوط حکومت مرکزی شد.

نتیجه گیری

سپهسالاری نهاد تاثیر گذار در حکومت غزنوی بود که بر مبنای نظامی بنا شده بودند. بر اساس همین اصل سپهسالار در این دولت قدرت و نقش اساسی داشت که مشروعیت خود را از شمشیر می گرفت. با توجه به اینکه نفوذ این منصب ثبات حکومت ها تحت تاثیر قرار می داد، قدرت این افراد باید کنترل می شد. این منصب همواره با دیگر نهادهای قدرتی همچون وزارت در ارتباط بوده است. این ارتباط پیچیده بر سر قدرت گاه به تعامل و گاه به رقابت ختم می شده است. غزنویان خود از سپاهیان ترک بودند که تحت رهبری آلتکین سپهسالار یک سلسله مستقل تاسیس کرده و در تعیین استراتژی های نظامی سیاسی تاریخ ایران نقش کلیدی داشتند بنابراین درگیری میان این افراد و صاحب منصبان دیگر از جمله وزارت اجتناب ناپذیر بود. کما اینکه وزرا بخاطر در امان ماندن جان خود سعی می کردند راه میانه را در پیش گرفته و همیشه خود را در اوج قدرت نه دارند و در صورت موفق نشدن سعی بر کنار آمدن با منصب سپهسالاری بود. در دولت غزنوی مقام وزارت دارای اهمیت و اعتبار بود اما با ضعیف شدن دولت، قدرت نظامیان افزایش پیدا کرد که این امر با تنش بین مقام وزارت و سپهسالاری شد. فقط وزرای می توانستند جایگاه خود را حفظ کنند که همسو با اهداف سپهسالاران شوند. بنابراین وزرا خواسته یا ناخواسته مجبور به ایجاد یک رابطه دوستانه با امرای نظامی از جمله آلتکین بودند. با توجه به نظامی بودن دولت غزنوی، سپهسالاران عقیده داشتند که حکومت به دست این افراد بنا شده است و نباید وزیر شخص دوم مملکت به حساب آید. سپهسالارانی از جمله اریاق و آسفتکین منصب دیوانسالاری را از دست اهل قلم خارج کردند. این چالش ها باعث ضعیف شدن حکومت مرکزی شده و در نهایت با همکاری سپهسالاران مرکز گریز با سلجوقیان، این حکومت را به چالش کشیدند.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله مستخرج از پایان نامه به شکل زیر است:
نویسنده اول: تهیه و آماده‌سازی نمونه‌ها، انجام آزمایش و گردآوری داده‌ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش‌نویس مقاله.
نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان‌نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی‌سازی مقاله.
نویسنده سوم: استاد مشاور پایان‌نامه، مشارکت در طراحی پژوهش، نظارت بر پژوهش، مطالعه و بازبینی مقاله.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- ابن اثیر، عزالدین. (۱۳۶۷). تاریخ کامل، ذترجمه حمیدرضا آژیر. تهران: انتشارات اساطیر.
- ابن طقطقی، محمد بن علی. (۱۳۹۸). تاریخ فخری، ترجمه وحید گلپایگانی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- ابن خلدون. (۱۳۸۲). مقدمه بن خلدون، ترجمه پروین گنابادی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- اشپولر، برتولد. (۱۳۷۳). تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، ترجمه جواد فلاطوری، تهران: انتشارات علمی فرهنگ.
- اشپولر، برتولد. (۱۳۸۴). جهان اسلام، ترجمه دکتر قمر آریان، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- استانلی، لین پول. (۱۳۶۳). تاریخ دولت‌های اسلامی، ترجمه صادق سجادی و سید محمدصادق، تهران: انتشارات تاریخ ایران.
- اقبال، عباس. (۱۳۸). تاریخ کامل ایران (بعد از اسلام)، تهران: انتشارات نامک.
- استرآبادی، محمدقاسم هندو شاه. (۱۳۸۷). تاریخ فرشته از آغاز تا بابر، تصحیح محمدرضا نصیری، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- بار تولد وو. (۱۳۵۲). ترکستان نامه، ترجمه کریم کشاورز، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- باسورث، ادموند. (۱۳۸۱). سلسله‌های اسلامی، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- بنداری، فتح بن علی. (۱۳۵۶). تاریخ سلسله سلجوقی، ترجمه محمدحسین جلیلی. تهران: بنیاد فرهنگ.
- بوویل، ج.آ. (۱۳۸۰). تاریخ ایران کمبریج، ترجمه تیمور قادری، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- بیهقی، ابوالفضل. (۱۳۷۴). تاریخ بیهقی، تصحیح علی‌اکبر فیاض، تهران: انتشارات علم.
- پرویز، عباس. (۱۳۵۱). تاریخ سلاجقه و خوارزمشاهیان، تهران: انتشارات مکتب ایران.
- حسینی، صدرالدین. (۱۳۸۲). اخبار دولت سلجوقی، ترجمه جلیل نظری، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی فیروزآباد.
- جوزجانی، قاضی منهج سراج. (۱۳۴۲). طبقات ناصری، تصحیح حبیب عبدالهی، تهران: انتشارات دنیای کتاب.
- جعفریان، رسول. (۱۳۷۷). تاریخ ایران اسلامی، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- جیلانی جلالی، غلام. (۱۳۸۸). غزنه و غزنویان، تصحیح محمد سرور مولایی، کابل.
- رضایی، عبدالعظیم. (۱۳۷۶). تاریخ سیاسی اجتماعی ایران، تهران: انتشارات علم.
- رضایی، عبدالعظیم. (۱۳۷۸). گنجینه تاریخ ایران، تهران: انتشارات اطلس.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۸). تاریخ مردم ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۸). روزگاران تاریخ ایران از آغاز تا سقوط پهلوی، تهران: انتشارات سخن.
- شبانکاره‌ای، محمد بن علی. (۱۳۸۱). مجمع اللانساب، تصحیح هاشم محدث. تهران: امیرکبیر.
- عقیلی، سیف‌الدین حاجی نظام. (۱۳۶۴). آثارالوزراء، تصحیح میر جلال‌الدین حسینی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- عضدانلو، حمید. (۱۳۸۴). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران: انتشارات نی.
- فرای، ریچارد، و دیگران. (۱۳۹۴). تاریخ ایران، ترجمه حسن انوشه، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فروزانی، ابوالقاسم. (۱۳۸۷). غزنویان از پیدایش تا فروپاشی، تهران: انتشارات سمت.
- طوسی، ابوعلی حسن. (۱۳۴۷). سیاست‌نامه، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- گرانتوفسکی، ادوین و دیگران. (۱۳۹۵). تاریخ ایران از باستان تا امروز، ترجمه کی خسرو کشاورزی، تهران: انتشارات پویش.
- گردیزی، ابوسعید عبدالحی. (۱۳۶۳). زین الاخبار، تصحیح عبدالحی حبیبی، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- همدانی، رشیدالدین فضل‌الله. (۱۳۶۳). جامع التواریخ، به کوشش بهمن کریمی، تهران: انتشارات اقبال.

- هولنت، پی. ام، و آن. ک. س. لمتون. (۱۳۸۰). تاریخ اسلام، پژوهش دانشگاه کمبریج، ترجمه‌ی احمد آرام، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حسن‌زاده، اسماعیل. (۱۳۸۵). ساختار عملکرد سپاه غزنوی. پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۲، زمستان.
- شاهین، مهدی، اسماعیل سپهوند و مرتضی قرابنی. (۱۳۹۵). بررسی موقعیت سیاسی سپهسالار در ایران و ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری او با تکیه بر قابوس‌نامه. در سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و اقتصاد، مشهد.
- موسوی، زهره. (۱۳۷۸). شخصیت‌ها و گروه‌های حاکم در عصر غزنوی. کیهان فرهنگی، شماره ۱۶۰، بهمن.

References

- Aqili, Sayf al Din Haji Nezam. (1985). *Athar al Vozara* (M. J. Hosseini, Ed.). Tehran: Ettelaat Publications.
- Aryan, Q. (Trans.). (2005). *The Islamic world*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Astarabadi, Muhammad Qasim Hindushah. (2008). *Tarikh Fereshteh: From the beginning to Babur* (M. R. Nasiri, Ed.). Tehran: Society for Cultural Heritage and Eminent Figures.
- Barthold, V. V. (1973). *Turkestan Nameh* (K. Keshavarz, Trans.). Tehran: Foundation of Iranian Culture.
- Bayhaqi, Abolfazl. (1995). *Tarikh Bayhaqi* (A. A. Fayyaz, Ed.). Tehran: Elm Publications.
- Bosworth, C. E. (2002). *The Islamic dynasties* (F. Badreh, Trans.). Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran.
- Boyle, J. A. (2001). *The Cambridge history of Iran* (T. Qaderi, Trans.). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Bundari, Fath ibn Ali. (1977). *History of the Seljuk dynasty* (M. H. Jalili, Trans.). Tehran: Foundation of Culture.
- Foruzani, A. Q. (2008). *The Ghaznavids: From emergence to collapse*. Tehran: SAMT Publications.
- Frye, R. N., et al. (2016). *History of Iran* (H. Anousheh, Trans.). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Gardizi, Abu Said Abd al Hayy. (1984). *Zayn al Akhbar* (A. H. Habibi, Ed.). Tehran: Foundation of Iranian Culture.
- Gilani Jalali, G. (2009). *Ghazna and the Ghaznavids* (M. S. Mowlai, Ed.). Kabul.
- Grantovsky, E., et al. (2016). *History of Iran from antiquity to the present* (K. Keshavarzi, Trans.). Tehran: Pouyesh Publications.
- Hassanzadeh, E. (2006). Structure and performance of the Ghaznavid army. *Journal of Humanities Research*, 52, Winter.
- Holt, P. M., & Lambton, A. K. S. (2001). *History of Islam: Cambridge University research* (A. Aram, Trans.). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Hosseini, Sadr al Din. (2003). *Akhbar al Dawla al Seljuqiyya* (J. Nazari, Trans.). Tehran: Islamic Azad University, Firuzabad.
- Ibn Athir, Izz al Din. (1988). *The complete history* (H. R. Azhir, Trans.). Tehran: Asatir Publications.
- Ibn Khaldun. (2003). *The Muqaddimah of Ibn Khaldun* (P. Gonabadi, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Ibn Taqtaqa, Muhammad ibn Ali. (2019). *Tarikh Fakhri* (V. Golpayegani, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Iqbal, A. (1959). *The complete history of Iran (after Islam)*. Tehran: Namek Publications.
- Jafarian, R. (1999). *History of Islamic Iran*. Tehran: Danesh va Andishe Moaser Cultural Institute.
- Juzjani, Minhaj Siraj. (1963). *Tabaqat Nasiri* (H. Abdollahi, Ed.). Tehran: Donyaye Ketab Publications.
- Lane Poole, S. (1984). *The history of Islamic dynasties* (S. Sajjadi & S. M. Sadeq, Trans.). Tehran: Tarikh Iran Publications.
- Mousavi, Z. (2000). Ruling elites and groups in the Ghaznavid era. *Keyhan Farhangi*, 160, Bahman.

- Ozdanlou, H. (2005). Introduction to basic concepts of sociology. Tehran: Ney Publications.
- Parviz, A. (1972). History of the Seljuks and Khwarazmshahs. Tehran: Maktab Iran Publications.
- Rashid al Din Hamadani, Fazl Allah. (1984). Jami al Tawarikh (B. Karimi, Ed.). Tehran: Iqbal Publications.
- Rezaei, A. (1997). Socio political history of Iran. Tehran: Elm Publications.
- Rezaei, A. (1999). Treasury of Iranian history. Tehran: Atlas Publications.
- Shabankarai, Muhammad ibn Ali. (2002). Majma al Ansab (H. Mohaddeth, Ed.). Tehran: Amir Kabir Publications.
- Shahin, M., Sepahvand, E., & Ghorbani, M. (2016). Political position of the commander in chief in Iran and his ethical and behavioral characteristics with emphasis on Qabus Nameh. In Proceedings of the 3rd International Conference on Management and Economics (Mashhad).
- Spuler, B. (1994). Iran in the early Islamic centuries (J. Falaturi, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Tusi, Abu Ali Hasan. (1968). Siyasat Nameh (Book of government). Tehran: Translation and Publication Organization.
- Zarrinkoub, A. H. (1999). Ages: History of Iran from the beginning to the fall of the Pahlavi dynasty. Tehran: Sokhan Publications.
- Zarrinkoub, A. H. (2009). History of the Iranian people. Tehran: Amir Kabir Publications.